

УДК 811.161.2'243:37.016 (71+73=161.2)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ КАНАДИ ТА США

Ірина Сковронська

Львівський державний університет внутрішніх справ

Одним із головних завдань у процесі навчання іноземної мови загалом і української мови як іноземної зокрема є усвідомлення етнічних стереотипів народу, його мовних і культурних традицій. Становлення успішної мовної компетенції відбувається завдяки оволодінню мовними навичками у різних соціальних ситуаціях, відповідно до звичаїв і традицій, прийнятих у кожному суспільстві.

Ключові слова: етнічна культура, національна мова, асиміляція, фразеологічні одиниці, білінгвізм.

Оскільки мова – явище суспільне, у ній відображено конкретні історичні особливості розвитку народу, неповторний національний колорит, соціальні та комунікативні особливості.

Національна мова належить до найважливіших чинників консолідації населення в межах своєї країни. Солідарність як етнічної, так і політичної нації формує передусім масове усвідомлення належності до однієї мовно-культурної спільноти [11: 22].

Після розпаду СРСР, який завершився утворенням незалежних держав, постало питання функціонування державного організму у сфері лінгвістичних стосунків. Україна опинилась перед проблемою формування власної державної етнополітики. Основним визначальним чинником цього процесу, як відомо, стало збереження рідної мови. Свої зобов'язання перед рідною мовою держава реалізує за посередництвом преси, школи, церкви, театру, кіно, літератури, навчальних програм та ін. До питань ведення рідномовної політики звертався ще І. Огієнко у своїй „Науці про рідномовні обов'язки”. У цій праці зосереджено основні мовні заповіді свідомого громадянина. „Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного, це форма національного організування... В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання”[14: 35].

Мова є одним із ключових компонентів, з яких ми будуємо наші внутрішні моделі світу. Вона здатна здійснювати величезний вплив на те, як ми сприймаємо реальність і реагуємо на неї. „Мова, – як зазначає О. Сербенська, – найбільшою мірою визначає соціальну практику народу і його окремих груп, можливо, найбільше визначає рівень духовної культури суспільства, ту моральну атмосферу, яка свідчить про його життєдіяльні сили, здатність до самозбереження, акумулює в своїх знаках його генетичну силу” [16: 16].

Уже давно однією з важливих тенденцій у розвитку сучасної лінгвістики вважається тенденція, основою якої є усвідомлення того, що пізнання мови бере початок від пізнання її носія, реального і дійсного користувача. Такий погляд на цю проблему в сучасному мовознавстві пов'язуємо насамперед з ім'ям О. Потебні. Він

зазначав, що знання людей про світ не є тотожними, і це відображається на тому змісті, який вони вкладають у слова. Слово – це засіб, який виходить з глибини людської природи. Як у слові вперше людина усвідомлює свою думку, так і в ньому ж передусім вона бачить ту закономірність, яку потім переносить на світ [15: 124]. Люди розуміють один одного в процесі спілкування тому, що у змісті слів є щось спільне, народне. Це спільне О. Потебня називав „найближчим значенням” змісту слова. Саме воно робить мову засобом спілкування. В етнолінгвістичних працях значну увагу приділено вивченню образів, які відображають дійсність у дзеркалі етнічних пріоритетів, що є особливою формою зберігання знань людини про навколишній світ і про саму себе.

Рідна мова має найтісніший і щоденний зв'язок із нашим життям, життям суспільства і нації, – зазначав Ш. Баллі. – Раптові зміни, такі, які ми спостерігаємо у політиці, праві і навіть моралі, невідомі для мови. Звідси виходить, що мова прекрасно може відображати колективне мислення, яке зазнало глибоких змін із плином часу [2: 23]. Вживання слів із властивим для них значенням не є напрацюванням чи досягненням однієї людини. Це – соціальний досвід, який передається з покоління в покоління у середовищі носіїв тієї чи іншої мови.

Відомо, що володіння іноземною мовою відкриває доступ до культурних і наукових цінностей інших народів, сприяє встановленню ділових і культурних зв'язків з іншими країнами, полегшує взаємовідносини між народами. Вивчення іноземної мови, як і будь-яка соціально-культурна система людської діяльності, супроводжується звичайним практичним розумінням. Тому надзвичайно важливо створити і зберегти престиж володіння і навчання української мови як іноземної хоча б у тих країнах, де численна українська громада, хоча є імміграційною, усе ж творить спільноту. Зокрема це стосується Канади та США, оскільки усвідомлення себе як представника української етнічної спільноти інколи виникає лише у разі втрати етнічної батьківщини, тому цілком слушно постає питання збереження рідної мови у чужомовному середовищі.

У процесі переселення та еміграції українців до США та Канади на першому етапі виникла проблема в оволодінні англійською мовою, на другому – проблема збереження та повнокровного функціонування української мови в чужомовному середовищі.

Українська література, преса, публіцистика, а також робота ЗМІ для українського емігранта у США і Канаді є здебільшого основними і найкращими способами висловлення своїх громадських, національних позицій, трибуною обговорення наболілих проблем, а також найкращим способом збереження рідної мови на чужих теренах. Група науковців, серед яких Б. Лановик, М. Траф'як, С. Матейко, З. Матисякевич та інші, прилучилися до створення дослідження „Внесок української еміграції в розвиток вітчизняної та світової культури”. Автори зазначають, що „українська діаспора, як і західна, так і східна, покликана виконувати важливу місію – бути культурним національним осередком в іншому національному оточенні, виражати духовну суть свого народу” [13: 366].

Проте завжди існувала й існує зараз проблема „вживання” рідної мови в чужомовному середовищі, а також проблема впливу цього середовища на українську мову. У статті „Через англійське море до українського слова” Р. Гнатів пише: „Рано чи пізно люди обживалися, вкорінювалися на новому місці, їм скорялися таємниці англійської чи іспанської мови, але цей безсумнівний вигреш, на жаль, дуже часто супроводжувався послабленням рідних коренів, притупленням зв'язку із культурою

дідів і прадідів і, зокрема, занепадом української мови, яка через неймовірне звуження сфери свого ужитку не витримувала конкуренції із мовою основного етносу” [8: 168]. З огляду на цю проблему А. Вовк зауважує: „На жаль, в українців у діаспорі нема національних установ, які в суверенних народів стоять на сторожі правильності й чистоти мови... Тому головними чинниками, що формують українську мову, в тому числі термінологію діаспори, залишаються преса, книжкові видання та ... українська школа” [6: 7].

Досить сильно у мовленні представників української діаспори відчуються асимілятивні процеси, які зумовлюють занглізування україномовних громадян у США і Канаді. Їхній розмовний варіант української мови перенасичений англіцизмами. Побудова речень нагадує радше традиційну граматичну модель побудови англійського речення, аніж усталений україномовний варіант. У мовленні вводяться англійські лексеми та цілі поняття, які мають цілком адекватні відповідники в українській мові, але чомусь ними нехтують. Згубний вплив асимілятивних процесів не на користь української мови виявляється у проникненні англіцизмів не лише у мову українців діаспори США і Канади, а й у мову всіх, хто проживає в Україні і користується українською мовою у повсякденному спілкуванні. Ці процеси спричинені комп’ютеризацією, потягом до міжнародних стандартів ділового партнерства, до науки й освіти Заходу, передовим виробництвом товарів в англійських країнах, лідерством англійської мови як міжнародної, посиленою еміграцією українців, „відкачуванням” інтелектуального потенціалу за кордон тощо. Усе це створює підстави для мовної агресії з боку англійської мови. Від процесів впливу на державну мову страждає не лише титульна нація, її культура – людство втрачає унікальні засоби світової культури, знаряддя пізнання світу засобами національної мови. Тому основне завдання етнічних українських громад за кордоном – зберегти українську лінгвосферу, вплинути на її ареал поза межами України, використовуючи при цьому усі дієві чинники формування свідомості і пропаганди етнічної культури.

За умов проживання в англійському суспільстві кожен україномовний громадянин навчається англійської. З часом чужомовне оточення призводить до нівелювання мовних навичок свого етносу. Проте мова народу, який вливається в нову етнічну спільноту, не розчиняється у ній повністю, а чинить свій вплив на мову країни, в якій перебувають емігранти. Відбувається процес взаємозбагачення мов і культур. Зауважимо, що кількість емігрантів-українців у Канаді є більшою, ніж у США, тому взаємозбагачення у мовах тут відбувається активніше, рівень збереження етнокультурних традицій українців значно вищий.

Одним із найскладніших етапів в оволодінні іноземним мовленням є те, що об’єктивний зміст думки позбавлений однозначного зв’язку з мовною формою вислову. Якщо тотожний зміст у рідній мові позначається одними, а в іноземній мові – іншими знаками, або ще гірше – стосується різних мовних категорій, то мовні зразки однієї мови неминуче вступають у протиріччя і конкуренцію з наново засвоєваними зразками іноземної мови [7: 60].

Правильне орієнтування на засвоєння та розуміння мови починається з розуміння процесу відображення того чи іншого явища об’єктивної реальності. Жодне слово однієї мови не повідомляє про предмет те ж саме, що і слово, що позначає той самий предмет у іншій мові. Зміст формальних структур мови, її власне мовне значення І. Гальперін називає „мовною свідомістю” [7: 48]. Поняття „мовна свідомість” на відміну від інших слів і від інших видів суспільної свідомості

підкреслює і ту найважливішу обставину, що воно є змістовим утворенням, відображенням не лише речей самих по собі, а тих суспільних уявлень про ті речі, які обов'язкові при будь-якому мовленнєвому повідомленні цією мовою [7: 71].

Кожному народові властиві неповторні асоціації образного мислення, які закріплюються в мовній системі і становлять її національну специфіку. Етнічна свідомість ґрунтується передусім на рідній мові. За твердженням Є. Верещагіна, у парі мова-культура саме культура є визначальною ланкою. При зміні культури змінюється і мова, але не навпаки [5: 131–132]. У процесі оволодіння другою мовою виникає проблема зв'язку рідної мови та тієї, яку вивчають, із властивою їй культурою. „Ці динамічні процеси пов'язані з „деетнізацією”, чи „акультурацією”, іммігрантів”. Тобто втратою мовцями елементів рідної культури і набуття елементів культури засвоєваної і нової. Процеси адаптації іммігрантів у чужомовному середовищі тісно пов'язані з поняттям білінгвізму, який становить психічні механізми (знання, вміння, навички), що дають змогу людині відтворювати і породжувати мовні вислови, які послідовно належать до двох мовних систем [5: 134]. Відмова від рідної мови і перехід повністю на іншу мову є наслідком мовної асиміляції, що призводить до втрати усвідомлення своєї етнічної належності. Запобіжним засобом у цьому є різноманітні заходи, які проводять із метою збереження мови і традиційної культури, а також періодичні видання рідною мовою, радіопередачі, діяльність школи та церкви.

У мові українців США та Канади вживається чималий відсоток одиниць, які з'явилися як наслідок зв'язку української мови з оточенням у цих країнах. Тому існує розбіжність між українською мовою як державною мовою України та її американсько-канадським варіантом. Проте основний лексичний та фразеологічний склад обох мов залишається незмінним, що становить основу взаєморозуміння українців в Україні, США та Канаді не лише у вільному спілкуванні, а й на рівні мови ЗМІ, наукової та художньої літератури та ін. Зазначимо, що українська мова у США та Канаді виконує такі основні функції:

1. Є основною ознакою вираження українцями в США та Канаді своєї етнічної належності.

2. Є важливим засобом комунікації між українцями США, Канади, України.

3. Істотно доповнює суто номінативний склад англійської мови у її американсько-канадському варіанті власне українськими реаліями з їхніми етнокультурними особливостями.

„Незважаючи на те, – зазначає Ю. Жлуктенко, – що переважна більшість канадських українців настільки вільно володіє англійською мовою, що може нею висловити будь-яку думку, вживання в їх англійському мовленні українізмів не зменшується. Очевидно, причиною тут є не те, що не вистачає англійських номінативних засобів чи вони не вміють їх дібрати. Більшість ... українізмів – це позначення тих реалій, які відображають важливі етнічні ознаки української етнічної групи Канади – їх культурну і історичну спадщину. І тому навіть якщо який канадець українського походження вже цілком перейшов на англійську мову і втратив свою етнічну як активний спосіб спілкування, самосвідомість власної етнічності ще довго існує” [10: 164].

Конкретні обставини мовного спілкування диктують систему значень елементів висловлювання, які в конкретній мові реалізуються визначеною кількістю значень граматичних категорій, і в морфологічній теорії позначаються відповідними формальними конструкціями [12: 43].

Між мовною особистістю і національним характером існує глибинний зв'язок. Тісне поєднання мови й етносу, мови і національної ментальності є особливо важливим у плані відображення національного самоусвідомлення кожного народу. Найбільш яскравими та своєрідними засобами відтворення національно-культурних особливостей мовної системи, на наш погляд, є фразеологізми. У цьому сенсі зауважимо, що фразеологізми української мови доповнюють функцію витворення реальної форми світосприйняття, а також окреслюють правдивий образ українця. Фразеологізми кожної мови – це ключ до особливостей національної психології. Спосіб життя, манера поведінки, мода – все це прийняті в контексті цієї культури модуси, у яких суб'єкт конотує соціальний та національний статус, смаки, ставлення до цінностей культури. Ідіоматичне словосполучення у цьому контексті не описує речі чи явища, а пропонує їхню інтерпретацію. Ідіому можна віднести до феномена культури.

Уперше зв'язок мови й етносу обґрунтував у своїх наукових працях В. фон Гумбольдт. Він твердив, що з розвитком мови національні відмінності переходять у світлішу ділянку духу. Самі ж мови набувають настільки визначеного характеру, що за ними стає легше впізнати характер нації, ніж за її звичаями та вчинками [9: 335]. О. Потебня розширив теорію В. Гумбольдта і подав її в етнографічному контексті. Він зазначав, що мова – це засіб не висловлювати готову думку, а створювати її, що вона не відображення світогляду, що склався, а складова його діяльності [14: 130]. Теоретичні основи етнолінгвістичного вивчення фразеології у складі мови заклали Є. Верещагін, В. Костомаров, І. Подюков, М. Толстой, В. Телія, В. Мокієнко, Т. Дрідзе. На основі українського фразеологічного матеріалу свої дослідження здійснювали В. Ужченко, Л. Авксентьев, В. Русанівський, С. Телія, А. Івченко, Н. Ляшенко, А. Смерчко Л. Скрипник та інші.

У кожній мові є свої „культурні звички”. З їхньою допомогою відтворюється „картина світу” народу, яка існує у вигляді слів, вчинків, предметів, цінностей, переваг. Дійсна й об'єктивна картина світу відображена в мовах неоднаково. Різні мови неоднаково відображають навколишній світ (лексико-семантичне наповнення у різних мовах неоднакове) з огляду на нетотожні умови матеріального і суспільного життя людей. Читаючи чи слухаючи іншомовний текст, реципієнт мимохіть порівнює дві лінгвокультурні спільноти – свою і чужу. Розбіжності створюють для нього складність розуміння. Здебільшого складність для розуміння становлять лексеми з національним забарвленням. Як відомо, кожній суспільно-історичній формації відповідає соціально-історичний тип мови: певна форма існування мови, її характер, ступінь розвитку словесних форм, культури, співвідношення провідної та інших форм існування мови, основні тенденції у розвитку мови як відображення тенденцій розвитку суспільства, взаємодія між мовами, питома вага й співвідношення стихійного і свідомого у розвитку мови, мовна політика [3: 104].

Поєднання мовних і культурних традицій народу відкриває нам його світогляд. Через світогляд, як через призму, спостерігаємо формування процесу мислення народу, тільки йому властиве сприйняття навколишнього світу та відображення його у мові. Шляхом аналізу фразеологічних фондів мови в історичному її зрізі можна віднайти віддзеркалення того, як змінювалося ставлення до життя, світосприйняття носіїв мови, їхні соціальні цінності та норми. Бо „кожна мова має свій шлях розвитку, на якому позначились історичні події, пережиті її народом, географічні умови, серед яких існує цей народ, кліматичні особливості його

території. Усе це створює ті властивості душевного складу народу, його національну психіку, що так виразно відбиваються в його мові” [1: 13].

Етнокод у вживанні мовних сигналів досліджували вчені, які заклали фундамент прагматично орієнтованого вивчення мови. Маємо на увазі Остіна (1962), Грайса (1968), Стросона (1959) і головне – Сирля (1969). В основу їхніх досліджень покладено афоризм Вітгенштайна про те, що значення висловлювання є його вживання. Філософи стверджують, що існує два способи осягнути значення в мові. Один – на основі власне висловлювання, що не бере до уваги ні контексту, ні мети. Інший бере до уваги висловлювання у зв’язку з причиною його використання. Воно оцінюється за ефективністю здійснення намірів мовця. Ефективність буде залежати від здатності мовця використовувати конвенції і правила субкультури, в якій з’являється це висловлювання. Історичне буття кожного народу супроводжується творенням нових лексем, фразеологізмів, які є носіями національних чи регіональних мовних особливостей. Ці особливості, своєю чергою, спричинені досвідом мовного колективу. Фразеологізми становлять своєрідну культурну пам’ять мовного колективу і є компонентом формування культурної моделі мислення і поведінки.

У сучасній лінгвістичній літературі, як і в працях минулого, присвячених вивченню міжмовних процесів і явищ, недостатньо уваги приділяється вивченню закономірностей зближення фразеології різних мов. Складність полягає у тому, що процес міжкультурного спілкування є і контрастивним, і конфронтативним процесом, у якому інваріантне і варіантне, те, що збігається і різниться, пербуває у складних і неоднозначних відношеннях одне з одним. Цим також пояснюються об’єктивні труднощі в розгорнутій характеристиці фразеологізмів, оскільки мови різняться між собою у генетичному та типологічному плані.

Отже, позиція української діаспори, зокрема діаспори США і Канади, за будь-яких обставин була і є спрямованою на підтримку всього українського. Тому в умовах еміграції, ще з перших її років значну увагу національно свідомі представники української діаспори зосереджували насамперед на проблемі українськомовної школи, українськомовної преси, українськомовної церкви. Однак через те, що процес утвердження української мови в Україні є дещо сповільненим, дійсний стан речей позначається і на особливостях функціонування української мови в діаспорі. Щороку зменшуються тиражі українськомовних періодичних видань, що є результатом економічних і політичних прорахунків. Мало видається українськомовних книг, словників, навчальної, художньої літератури. „Гальмування процесів відродження української мови й культури, що є найважливішими складовими частинами українського державотворення, має нерідко підтримку високих посадових осіб і подекуди їх представників на місцях” [4: 283].

-
1. *Антонюк О.* Етнополітика в Україні: історія та сучасний стан// Український історичний журнал. – 1999. – №4. – С. 15–28.
  2. *Балли Ш.* Французская стилистика. – М., 1961.
  3. *Бондалетов В.* Социальная лингвистика. – М., 1987.
  4. *Вівчарик М., Панченко П., Чмихова В.* Українська нація: шлях до самовизначення. – К., 2001.

5. *Верещагин Е.* Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизм). – М., 1969.
6. *Вовк А.* Проблеми термінології в українській діаспорі // Бюлетень. – Мюнхен, 1983. – № 4–5. – С. 3–8.
7. *Гальперин И.* Стилистика английского языка. – М., 1981.
8. *Гнатів Р.* Через англомовне море до українського слова // Дивослово. – 1993. – №4. – С. 52–59.
9. *Гумбольдт В. фон.* Язык и философия культуры. – М., 1985.
10. *Жлуктенко О.* Українська мова на лінгвістичній карті Канади. – К., 1990.
11. *Залізняк Г., Масенко Л.* Поняття „державна мова” в контексті європейського досвіду державотворення // Визвольний шлях. – 1994. – №8. – С. 22–23.
12. *Кабанова О.* Некоторые вопросы порождения изящного речевого высказывания // Психолингвистический аспект овладения изящной речью. – Воронеж, 1982. – С. 38–47.
13. *Лановик Б., Матейко С., Матисякевич З.* Внесок української еміграції в розвиток вітчизняної та світової культури. – Тернопіль, 2000.
14. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов’язки. – Львів, 1995.
15. *Потебня А.* Полное собрание сочинений. Мысль и язык. – М., 1926. – Т. 1.
16. *Сербенська О.* Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1992.

SOME ASPECTS OF STUDIES UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN UKRAINIAN DIASPORA OF CANADA AND USA

Iryna Skowronska

L'viv National University of Internal Affairs

One of the main challenges in learning a foreign language in general and the Ukrainian language in particular is the awareness of ethnic stereotypes of the people, their language and cultural traditions. Development of successful linguistic competence is possible thanks to language skills in different social situations, in accordance with the customs and traditions, accepted in every society.

Key words: ethnic culture, language, assimilation, phraseological units, bilingualism

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЕ КАНАДЫ И США

Ирина Сковронская

Львовский государственный университет внутренних дел

Одной из главных задач в процессе обучения иностранного языка вообще и украинского языка в частности является осознание этнических стереотипов народа, его языковых и культурных традиций. Становление успешной языковой компетенции происходит благодаря овладению языковыми навыками в разных социальных ситуациях, в соответствии с обычаями и традициями, принятыми в каждом обществе.

Ключевые слова: этническая культура, национальный язык, ассимиляция, фразеологические единицы, билингвизм.